

IV PRZYRODA NIEOŻYWIONA I KRAJOBRAZ

1. Geologia i geomorfologia

Budowa geologiczna gminy Siemyśl jest uwarunkowana rozwojem zlodowaceń w okresie plejstocenu, a zwłaszcza ostatniego zlodowacenia – Wisły (bałtyckie). Cały obszar gminy znajduje się w zasięgu fazy pomorskiej ostatniego zlodowacenia. Łądolód skandynawski opuścił teren gminy ok. 14 tys. lat temu, pozostawiając po sobie większość osadów znajdujących dziś na powierzchni.

Na terenie gminy Siemyśl dominują równiny moreny dennej zbudowane z glin zwałowych i miejscami z piasków i żwirów zwałowych o miąższości od 10 do 20 m. Największa miąższość glin znajduje się w okolicy wsi Niemierze. Większe skupiska piasków zwałowych występują w północnej części gminy w okolicach Charzyna i Byszewa. W północno-wschodniej części gminy występuje znaczne nagromadzenie piasków fluwioglacjalnych w postaci stożka sandrowego. Maksymalna miąższość piasków dochodzi tu do 10-12 m. Jest to zarazem miejsce alimentacji wód gruntowych o dość znacznych zasobach. W obszarze tym, (ale poza granicami gminy Siemyśl) istnieje ujęcie wody pitnej dla Kołobrzegu.

W obrębie wysoczyzn morenowych występują licznie formy szczelinowe, wśród których dominują kemy. Są to na ogół kemy fluwioglacjalne zbudowane z materiału piaszczystego lub piaszczysto-mułkowego. Większe nagromadzenie tego rodzaju form występuje w okolicach wsi: Niemierze, Nieżyn, Świecie Kołobrzeskie i Kędrzyno. Drugi rodzaj form szczelinowych stanowią ozy. Na terenie gminy Siemyśl występuje właściwie tylko jeden oz w południowo-wschodniej części. Jest to część tzw. ozu drozdowskiego ciągnącego się wzdłuż górnego biegu doliny Dębosznicy. Budują go warstwowane osady piaszczysto-żwirowe.

Poza wyżej wymienionymi formami, na stokach rynien subglacjalnych Błotnicy i Dębosznicy, spotyka się także terasy kemowe zbudowane z piasków i żwirów.

W holocenie następowało niewielkie modelowanie pierwotnej rzeźby terenu przez procesy stokowe i spłukiwanie powierzchniowe, które doprowadziły do lokalnego zasypywania obniżeń terenowych (wytopiskowych) namułami i materiałem deluwialnym o miąższości 1-2 m. W tym czasie miało również miejsce narastanie pokryw torfowych w dolinach rzecznych i większych obniżeniach terenowych. Największe powierzchnie torfów

występują w dolinie Dębosznicy (na całej długości w obrębie gminy) o miąższości do 6 m w okolicy Siemyśla. Miejscami torfy te zostały częściowo zamulone osadami rzecznyymi. Drugim obszarem występowania torfów jest dolina Błotnicy, gdzie w okolicy Unieradza ich miąższość dochodzi do 7 m. Ponadto torfy występują lokalnie na terenie całej gminy w postaci niewielkich powierzchni, szczególnie pomiędzy wsiami Siemyśl i Nieżyn oraz Byszewo i Świecie Kołobrzeskie. W większości przypadków są to torfy niskie lub przejściowe.

Zasadnicze rysy obecnej rzeźby terenu zostały uformowane podczas deglacjacji lądolodu w trakcie fazy pomorskiej ostatniego zlodowacenia. Najwyżej położony punkt gminy Siemyśl leży na jej południowo-wschodnim skraju na wysokości 67,5 m n.p.m., natomiast najniżej położona jest dolina Błotnicy w jej dolnym biegu (6 m n.p.m.). Różnica wzniesień wynosi zatem ponad 60 m. Lokalne wysokości względne są jednak mniejsze i wynoszą najczęściej 20-30 m. Ogólnie obszar gminy obniża się z południowego wschodu na północny zachód. Na tym tle wyróżniają się doliny rzeczne Błotnicy i Dębosznicy mocno rozcinające stosunkowo płaską wysoczyznę morenową oraz wzgórza kemowe w okolicach Nieżyna, Byszewa i Niemierza. Wiele kulminacji terenowych nosi lokalne nazwy jak: Góra Palanka, Wyżawa, Góra Nizawka i Warbla Góra.

Powierzchnia gminy Siemyśl jest dość wyrównana. Jedynie czwarta część gminy posiada spadki wynoszące powyżej 3 %. Dość jednostajną rzeźbę terenu gminy urozmaicają doliny rzek Błotnicy i Dębosznicy, rozcinające wysoczyznę morenową. Są to doliny o założeniach subglacialnych, o czym świadczą wyraźnie ukształtowane i strome zbocza, kręty przebieg, współwystępowanie ozów oraz nierówne dno wypełnione torfami i miejscami zalegającymi pod nimi gytiami. Zbocza dolin posiadają spadki przekraczające 20 %.

Poza dolinami rzeźbę wysoczyzn urozmaicają drobne zagłębienia wytopiskowe, których na terenie gminy jest bardzo dużo. Ta ilość zagłębień jest wynikiem arealnej deglacjacji lądolodu, który pozostawił wiele brył martwego lodu. Wiele zagłębień częściowo wypełnionych jest wodą tworząc śródpolne oczka wodne.

Ciekawe elementy rzeźby terenu tworzą formy szczelinowe takie jak ozy i kemy. Szczególnie wyraźnie zarysowuje się oz przebiegający przy południowo-wschodniej części gminy w okolicach jezior Trzynie Duży i Mały. Natomiast formy kemowe są najczęściej płogie i nie wyróżniają się specjalnie na tle wysoczyzny. Wyjątkiem są kemy w miejscowości Nieżyn, które położone są przy dolinie Błotnicy. Dzięki temu ich zbocza są

dość strome i posiadają wysokość ponad 20 m. Jednak ich rzeczywiste rozmiary maskuje pokrywający je las.

Kolejnym elementem rzeźby terenu jest wystawa zboczy. Ma ona duże znaczenie w trakcie wiosennego tajania śniegu, ponieważ może przyspieszać procesy erozji gleb. Ponadto południowa ekspozycja zboczy silnie nachylonych może sprzyjać kształtowaniu się siedlisk kserotermicznych. Wśród powierzchni nachylonych nieznacznie przeważają zbocza o wystawie północnej. Jest to wynikiem równoleżnikowego przebiegu dolin rzecznych w granicach gminy, przy poza granicznym położeniu niektórych zboczy o wystawie południowej (np. Błotnicy na N od Unieradza).

2. Gleby

Pokrywa glebowa obszaru gminy Siemyśl wykształciła się przy współudziale wielu czynników glebotwórczych, z których największe znaczenie ma litologia, rzeźba terenu i stosunki wodne.

Największy obszar na terenie gminy (ponad 40 %) zajmują gleby płowe i brunatne wytworzone z glin i piasków gliniastych mocnych. Są to gleby żyzne i średnio żyzne. Drugą grupę (około 25 %) stanowią gleby rdzawe i brunatne wylugowane wytworzone z piasków gliniastych często naglinowych. Gleby te są bardziej ubogie od poprzednich, ale często wykorzystywane do mniej wymagających upraw. Po około 13 % zajmują gleby bielcowe i rdzawe oraz gleby torfowe i mułowo-torfowe. Te pierwsze wytworzone są na ogół z piasków luźnych lub słabogliniastych i mają małą wartość rolniczą. Najczęściej są porośnięte lasami. Z kolei gleby torfowe znajdują się przeważnie w dolinach rzecznych i obniżeniach wytopiskowych, gdzie wykorzystywane są pod użytki zielone. Najmniejszy udział w powierzchni posiadają gleby murszowe i czarne ziemie (poniżej 1-2 %). Czarne ziemie na terenie gminy Siemyśl wytworzone są z piasków gliniastych, często okresowo nadmiernie uwilgotnione i przez to nie mają dużej wartości rolniczej.

W gruntach ornych przeważają gleby żyzne i średnio żyzne, zaliczone do kompleksu glebowego 4 żytniego bardzo dobrego i 2-pszennego dobrego. Bonitacyjnie dominują gleby klas czwartych (IVa i IVb).

3. Wyniki inwentaryzacji

3.1. Obiekty geomorfologiczne wyróżnione w terenie

W gminie Siemyśl wyodrębnia się następujące obiekty geomorfologiczne:

a) Doliny rzeczne Błotnicy i Dębosznicy oraz związane z nimi formy kemowe i ozowe.

Większość kemów nie wyróżnia się mocno w terenie. Wyjątek stanowi kem położony w miejscowości Nieżyn. Jest to wydłużona południkowo forma w kształcie wału, przylegająca do doliny Błotnicy. Długość wału wynosi 900 m, a szerokość średnio 270 m. W południowej części zakorzeniony jest w wysoczyźnie morenowej i tu występuje kilka zabudowań wsi Nieżyn. Wysokość względna kemu dochodzi do 25 m. Forma ta prawie cała porośnięta jest lasem, co nieco maskuje ją w terenie.

Na terenie gminy występuje jedna forma ozowa, położona na południe od Trzynika. Oz ten ciągnie się na przestrzeni ponad 6 km. W literaturze znany jest pod nazwą oz drozdowski, od nazwy wsi leżącej w pobliżu (na terenie gminy Rymań). Prawie na całej swej długości nawiązuje on do doliny Dębosznicy, co wskazuje na jej subglacjalne założenia. Wysokość względna ozu przekracza miejscami 20 m, choć w wielu miejscach nie dochodzi do 5 m. Ze względu na duże spadki, kręty przebieg i piaski w podłożu forma ta w całości porośnięta jest lasem.

b) Dolina jeziora Kamienica.

Zbocza wokół jeziora są bardzo strome. Ich wysokość waha się od 20 do ponad 35 m w części południowej. Powoduje to, że zbocza jeziora na terenie gminy Siemyśl są trudno dostępne i praktycznie dochodzą do lustra wody. Takie wykształcanie brzegów jeziora Kamienica nie sprzyja występowaniu plaż i łatwej dostępności do kąpeli. Natomiast w przeszłości strome zbocza stanowiły doskonały element obronny. Na północno-zachodnim brzegu jeziora znajdują się resztki grodziska z wyraźnie zaznaczającym się sztucznym wałem.

3.2. Głazy i głazowiska

Na terenie gminy spotkać można wiele głazów narzutowych, głównie przy drogach polnych lub na skraju lasów, co jest wynikiem usuwania ich z pól przez działalność rolniczą. Jednak większość tych głazów posiada średnicę mniejszą od 1 m i nie stanowią obiektów spełniających warunków ich ochrony. Istnieją tylko dwa pomnikowe głazy w dolinie Błotnicy, około 0,6 km na północ od drogi łączącej Trzynik z Gościem. Jeden z głazów leży na powierzchni terenu, a drugi tylko nieco wystaje ponad jej powierzchnię. Według rejestru zabytków w omawianym miejscu występowały trzy głazy, ale jeden został prawdopodobnie zniszczony. W pobliskim korycie rzeczonym występuje jeszcze kilka dość dużych i kilkanaście mniejszych głazów.

3.3. Źródła i źródliska

Gmina Siemyśl posiada ubogą sieć rzeczną, a jedna z większych rzek Dębosznica posiada swoje źródła w sąsiedniej gminie. Większość niewielkich cieków połączonych jest siecią rowów melioracyjnych, co powoduje, że mają niewidoczne obszary źródłowe. Część z nich rozpoczyna się jedynie w postaci wymoklisk czy młak.

Najciekawsze źródliska można spotkać w dolinie Błotnicy zwłaszcza wokół Jez. Kamienica. Rzeka ta mocno wcina się w podłoże przecinając miejscami osady piaszczyste zalegające na glinach. W takich warunkach następuje często wysiękanie wód gruntowych w postaci niewielkich źródeł. Miejsca te można spotkać na północno-zachodnim brzegu jeziora Kamienica, oraz na południowych stokach doliny Błotnicy w miejscowości Marianówek. Wydajność źródeł nie jest duża, ale wypływ wód występuje w ciągu całego roku.

3.4. Odkrywki i naturalne odsłonięcia

Na terenie gminy Siemyśl występuje duża ilość miejsc, w których w przeszłości zachodziła eksploatacja kruszyw. Miejsca te dziś uwidaczniają się w terenie jako niewielkie wyrobiska z reguły porośnięte roślinnością zielną lub zakrzaczone. Większość z nich jest z tych względów trudno dostępna. Odsłoneń, które reprezentują wartość merytoryczną i dydaktyczną jest kilka. Największe odsłonięcie stanowi czynna piaskownia „Morowo” leżąca ok. 1 km na wschód od Świecia Kołobrzeskiego.

W miejscu tym zachodzi eksploatacja piasków fluwiogłacjalnych, zdeponowanych przed maksymalnym nasunięciem się lądolodu Wisły. Widoczne są warstwy osadów, ich uziarnienie i różne zaburzenia. Odkrywka ta posiada dużą wartość merytoryczną i dydaktyczną. Drugie pod względem wielkości odsłonięcie leży około 1 km na północ od Charzyna. W odróżnieniu od poprzedniego odsłonięcia to położone jest w obszarze płaskim, na styku wysoczyzny morenowej i sandru. Eksploatacji podlegają tu piaski różnoziarniste ze znaczną domieszką frakcji grubych (głazy). Dno wyrobiska wypełnia woda o charakterystycznej zielonkawej barwie, a trudno dostępne brzegi są miejscem gniazdowania jaskółek brzegówek. Trzecie miejsce, gdzie zachodzi eksploatacja kruszywa położone jest przy drodze z Siemyśla do Trzynika. Ze względu na początkowe stadium eksploatacji miejsce to nie posiada jeszcze dużych walorów. Większą wartość dydaktyczną posiada za to niewielkie odsłonięcie w okolicy Nieżyna, położone w lesie niedaleko doliny Błotnicy. W odkrywce tej wyraźnie widoczne są warstwowane piaski gruboziarniste i żwiry o przekątnej laminacji.

3.5. Walory krajobrazowe wód

Gmina Siemysł posiada niewiele wód stojących, jednak występujące tu zbiorniki charakteryzują się wysokimi walorami krajobrazowymi. Najpiękniejszy akwen stanowi Jezioro Kamienica. Położone jest ono w mocno wciętej dolinie o założeniach subglacialnych. Strome brzegi porośnięte drzewostanem buczynowym oraz czysta woda podkreślają naturalny charakter krajobrazu. Jezioro ze względu na swe walory często odwiedzane jest przez wędkarzy.

Specyficzne położenie jezior Trzynie Duży i Mały pomiędzy wałami ozu sprawia, że wydają się one mocno wcięte w otaczający teren, mimo że nie jest on w tej okolicy mocno urozmaicony. Zbiorniki te różnią się między sobą zarówno wielkością jak i dostępnością do wody. Jezioro Trzynie Duży jest większe, ale posiada łagodniejsze zbocza. Jego brzegi są mocno zarośnięte roślinnością i trudno dostępne (zatorfienie). Jednak ze względu na roślinność (np. grzybienie białe) jest ono bardzo malownicze, zwłaszcza w okresie lata. Jezioro Trzynie Małe, które leży w bliskim sąsiedztwie ozu posiada strome zbocza dochodzące do tafli wody. Pas roślinności przybrzeżnej jest wąski, co powoduje łatwiejszy dostęp do wód jeziora. We wschodniej części ulokowane jest niewielkie „dzikie” kąpielisko. Jedynie brzegi zachodnie są płaskie i trudniej dostępne.

Poza wymienionymi naturalnymi jeziorami na terenie gminy spotkać można kilka zbiorników sztucznych powstałych poprzez spiętrzenie wód. Dwa z nich wyróżniają się wyraźnie walorami krajobrazowymi, są to stawy w Nieżynie i Kędrzynie.

Staw w Nieżynie o powierzchni około 1 ha, położony jest w północnej części wsi, na końcu doliny wód roztopowych, ciągnącej się od Kędrzyna i łączącej się z doliną Błotnicy wąskim przesmykiem. Dzięki takiemu położeniu możliwe było jego podpiętrzenie. Obecność od wschodu zalesionego wału kemowego i lasu od północy powoduje, że w sposób naturalny wkomponowany jest krajobraz. Nad stawem rozlokowano kilka domków wypoczynkowych z możliwością noclegu oraz wypożyczenia sprzętu wędkarskiego. Ponadto istnieje możliwość stołowania się w karczmie „Nad stawem”. Staw w Kędrzynie (pow. ok. 1 ha) powstał stosunkowo niedawno z inicjatywy prywatnej. Położony jest we wschodniej części doliny Dębosznicy na południowym skraju wsi. Powstał w wyniku obwałowania wylotu głęboko wciętej w wysoczyznę dolinki. Jego położenie urozmaica krajobraz doliny Dębosznicy, który na tym odcinku nie posiada specjalnych walorów krajobrazowych. Dodatkowego uroku dodaje zbiornikowi niewielka wysepka ulokowana w północnej części stawu.

3.6. Formy krajobrazowe

W gminie Siemyśl największą powierzchnię zajmuje przestrzeń rolnicza (ponad 70 %). Stąd najbardziej charakterystyczne dla gminy są krajobrazy rolnicze. Otwarta przestrzeń posiada jednak pewne walory, ponieważ dzięki ukształtowaniu terenu istnieje kilka punktów widokowych, skąd rozpościerają się szerokie panoramy na teren gminy i obszary sąsiednie. Pod tym względem wyróżniają się wzgórza kemowe okolic Niemierza, Byszewa, Nieżyna, Unieradza i Białokur.

Jedna z najszerzych panoram rozciąga się ze wzgórza zwanego „Wyżawa” koło Niemierza. Jego wysokość wynosi 48,4 m n.p.m. przez co wyraźnie góruje nad otaczającym obszarem. Można z niego podziwiać krajobraz we wszystkich kierunkach, a wyjątkowo rozległy jest w kierunku północnym. W pogodne dni widać na horyzoncie nadmorskie bory. Miejskowa ludność pamięta okres, kiedy na szczycie ustawiona była wieża (prawdopodobnie triangulacyjna), z której widać było Morze Bałtyckie.

Około 600 m na południe od drogi łączącej Nieżyn z Byszewem znajduje się drugie wyraźne wzgórze zwane „Niżawką”. W kierunku południowym widoczny jest niezbyt rozległy krajobraz wysoczyzny morenowej z charakterystycznymi zadrzewionymi obniżeniami. Natomiast w kierunku przeciwnym rozciąga się piękna panorama na północną część gminy. Na pierwszym planie widać aleję drzew wzdłuż drogi, co jest dość charakterystycznym elementem krajobrazu okolic Siemyśla.

Do najcenniejszych form krajobrazowych gminy należą doliny rzeczne, które można oglądać z kilku miejsc. Najlepiej jeśli jest to nie porośnięte lasem wzgórze.

Jednym z nich jest wzgórze przylegające bezpośrednio do doliny Błotnicy na wschodnim skraju wsi Unieradz, przy drodze do Gościna. Wysokość wzgórza wynosi prawie 48 m n.p.m i obniża się nagle o 35 m w kierunku północnym. Stwarza to doskonałe warunki do obserwacji doliny Błotnicy, która w tym miejscu mocno się rozszerza i zmienia kierunek z południkowego na równoleżnikowy. Właśnie ten odcinek widoczny jest praktycznie wzdłuż całego odcinka drogi łączącej Unieradz z Nieżynem i później z polnej drogi pomiędzy Nieżynem i Niemierzem.

Dolina Dębosznicy jest nieco mniej zaznaczona w krajobrazie gminy. Wynika to po części z jej granicznego położenia na dość długim odcinku najpierw górnym (do Trzynika), a potem dolnym (od Świecia K.). Jednak jej równoleżnikowy odcinek pomiędzy Trzynikiem i Świeciem Kołobrzeskim można obserwować zarówno z północnych jak i południowych brzegów. Szerokie panoramy rozciągają się zwłaszcza z drogi łączącej Świecie i Białokury.

3.7. Wartościowe krajobrazowo obiekty kulturowe

Gmina Siemyśl nie obfituje w dobrze zachowane obiekty kulturowe. Również w zakresie występowania zabytkowych elementów architektury gminę Siemyśl należy zaliczyć do niezbyt zasobnych. Liczne w XIX w. zespoły folwarczne zachowały się jedynie w ilościach śladowych. W zabudowie chłopskiej dominują obiekty z lat 10-tych i 20-tych XX w. Jednakże w każdej niemal wsi i osadzie na obszarze gminy istnieją obiekty i elementy układów przestrzennych oraz założenia krajobrazowe, które należałoby objąć ochroną celem zachowania śladów przeszłości. Na terenie gminy Siemyśl znajdują się przedmioty i urządzenia wpisane do rejestru zabytków ruchomych:

- Dwa dzwony z brązu i drewniana chrzcielnica rzeźbiona, polichromowana z kościoła parafialnego p.w.św. Stanisława Kostki w Siemyślu (nr rej. 147/B z dn. 22.04.1976 r.).
- Wyposażenie kościoła filialnego p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa wraz z otoczeniem (tzn. cmentarzem w granicach murów) w Niemierzu (nr rej. 177/B z dn. 25.07.1978 r.).
- Cztery tarcze herbowe malowane na szkłe, umieszczone w oknach kościoła filialnego p.w.św. Michała Archaniola w Unieradzu (nr rej. 178/E z dn. 27.07.1978 r.).
- Pod nr 372 z dn. 09.04.1964 r. wpisany jest kościół filialny p. w. św. Kazimierza, a pod nr 923 z dn. 11.12.1576 r. park dworski w Trzyniku.
- Kościół filialny p.w.św. Michała Archaniola wraz z otoczeniem i wystrojem wnętrza w Unieradzu (nr rej. 208 z dn. 22.09.1959 r.).
- Park dworski w Białokurach (nr 982 z dn. 02.02.1978 r.).
- Park dworski w Kędrzynie + ruina dworu (nr 1038 z dn. 24.06.1978r.).
- Kościół filialny p.w.św. Jan Chrzciciela w Nieżynie (nr 134 z dn. 08.11.1956 r).
Poza kościołem rzymsko-katolickim we wsi położona jest też kaplica ewangelicka, użytkowana obecnie jako karczma.

W perspektywie należy do rejestru zabytków wpisać kościół p.w.św. Franciszka z Asyżu w Charzynie. Poza wymienionymi powyżej obiektami w gminie można wyróżnić dobrze zachowaną starą zabudowę mieszkalną. Szczególna pod tym względem jest wieś Niemierze. Posiada ona wysoki stopień nasycenia występowania obiektów o wartościach kulturowych,

jednorodność form i kompozycji wnętr architektonicznych i zachowana od ok. 300 lat forma przestrzenna wsi.

3.8. Zagospodarowanie turystyczne gminy

Gmina Siemyśl nie przedstawia wybitnych walorów krajobrazowych ani nie posiada form geograficzno - przyrodniczych (wybrzeże morskie, duże jeziora, góry) umożliwiających rozwój turystyki i wypoczynku na wielką skalę. Może jednak zaoferować interesujące, bardziej kameralne formy wypoczynku. Piękno otwartego, wiejskiego krajobrazu uzupełnionego różnorodnością drobnych form geomorfologicznych, bogactwem szaty roślinnej oraz ciekawą zabudową wiejską stanowić może zachętę dla poszukiwaczy rodzimego folkloru i sielskiego wypoczynku. Dlatego dużą szansą dla gminy mógłby być rozwój agroturystyki.

Obecnie na terenie gminy nie jest rozwinięta infrastruktura turystyczna. Nie ma tu żadnych ścieżek przyrodniczych, szlaków turystycznych i pól namiotowych.

3.9. Obszary zdegradowane

Obszar gminy nie posiada terenów silnie zdegradowanych. Znajdują się tu dwa tymczasowe wysypiska odpadów o łącznej pojemności 80 tys. m³ w: Charzynie i Białokurach. Istniejące wysypiska są nie ogrodzone i nie urządzone, a odbiór odpadów słabo zorganizowany. Są na wyczerpaniu i wymagają rekultywacji.

Kanalizacja sanitarna istnieje jedynie w dwóch miejscowościach (Siemyśl i Trzynik), gdzie funkcjonują lokalne oczyszczalnie mechaniczno-biologiczne. Brak urządzeń kanalizacyjnych i oczyszczalni ścieków we wszystkich miejscowościach szczególnie położonych nad rzekami, przyczynia się do zanieczyszczenia wód rzek Błotnicy i Dęboszniczy.